

Judit GÖRÖZDI

Prekladateľské osobnosti v slovenskej receptii súčasnej maďarskej literatúry

The Personalities of Translators in Slovak Reception of Contemporary Hungarian Literature

The Slovak culture has been absorbing suggestions from Hungarian literature since its beginnings. However, in various periods the reception of the suggestions has taken its course in a different way and intensity. The contribution focuses on the reception of contemporary Hungarian literature in the Slovak culture from the 1990s to the present through Slovak translations of the Hungarian literary production. However, for the aspect of processing it has not chosen the literary-historical perspective, which could deal with comparison of the meaning of texts and authors in the original and the target culture, or the question of representativeness of the translated works from the viewpoint of the original literature; neither has it chosen the reception perspective, which could analyze aspects of the reception of individual texts or authors. The contribution is devoted to one of the components of the reception process: the activity of the personalities who carry out the translations. It will sum up translation activities from contemporary Hungarian literature of the following translators: Karol Wlachovský, Katarína Kráľová, Eva Kroupová, Juliana Szolnokiová, Renáta Deáková, Peter Macsovský, Peter Kováč, Jitka Rožňová, Gabriela Magová, Eva Andrejčáková.

V rámci workshopu o maďarsko-slovensko-českých literárnych vzťahoch sa v tomto príspevku venujeme vybraným javom recepcie súčasnej maďarskej litera-

túry v slovenskej kultúre, pre orientáciu pokladáme predsa za potrebné, aby sme veľmi stručne načrtli historický vývin povahy slovenskej recepcie maďarskej literatúry. Karol Tomiš vo svojej práci, venovanej starším obdobiam recepcie (od 1860 po 1918) a publikovanej v 4. zväzku edície Ústavu svetovej literatúry SAV *Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku*,¹ rozoznáva 3 etapy prijímania: **Prvú** charakterizujú začiatky prekladovej literatúry a fakt, že potenciálni slovenskí prijímatelia maďarskej literatúry čítali, vedeli čítať túto literatúru v origináli (1860–1918). **Druhú** etapa (1918–1945) sa vyznačuje rastom významu prekladov (v dôsledku postupnej straty maďarskej jazykovej kompetencie slovenských čitateľov) a začiatkami systematickejšej reflexie, t.j. slovenskej hungaristiky. Obdobie 1945–1990 vymedzuje autor ako **tretiu** etapu prijímania, pre ktorú je príznačný rozmach prekladovej literatúry v duchu proletárskeho internacionalizmu, v prvom rade vydávanie maďarských klasikov, literatúry „socialistického realizmu“, a miestami aj občiansko alebo experimentálne orientovaných textov (napr. diela Ottlika, Örkénya, Mándyho, prvotiny Lajosa Grendela). Na konci tejto tretej etapy však v dôsledku odlišného politicko-ideologického ovzdušia v dvoch štátoch sa slovenská recepcia akoby odtrhla a zaostala za javmi maďarskej literatúry. V maďarskej literatúre sa totiž v 70.–80. rokoch odohral postmoderný názorový obrat, čo v slovenskej kultúre nebolo – nesmelo byť – recipované.

Z toho vyplýva, že obdobie po nežnej revolúcii, ktorého sa náš referát týka, sa nezačína len rozpadom základných vydavateľských a publikačných štruktúr (ako predpokladov hocijakej recepcie), ale paradoxne aj absenciou informácií o tej línii maďarskej literatúry, ktorá sa neskôr stala určujúcou, a ktorá vzbudila pozornosť aj v medzinárodnom meradle. Úlohy vydavateľstiev – fungujúcich na základe viacročných a Ústredím knižnej kultúry schválených (a cenzurovaných) vydavateľských plánov – prebrali súkromné vydavateľstvá, maďarskou prekladovou literatúrou sa systematicky zaoberal iba Kalligram (založený 1992), menej alebo vôbec nsystematicky publikovali niekoľko diel z maďarskej literatúry napr. aj LCA – Koloman Kertész Bagala, AB Art, Slovart, Drewo a Srd. Reštruktúroval sa i okruh prekladateľov z maďarskej literatúry, zo skúsených prekladateľov a prekladateľiek sa prekladu ďalej venovali Karol Wlachovský, už nežijúca Katarína Kráľová, Eva Kroupová a nedávno zosnulá Juliana Szolnokiová (v predchádzajúcom období prekladateľka z ruskej literatúry). Okolo prelomu tisícročia sa sformovala skupina mladých prekladateľov a prekladateľiek: Renáta Deáková, Peter Macsovský, Peter Kováč, Jitka Rožňová, Gabriela Magová, Eva Andrejčáková.

Za aspekt spracovania nasledujúceho prehľadu recepcie súčasnej maďarskej literatúry sme zvolili práve ich činnosť. Odhliadneme teda od literárnohistorického prístupu, ktoré by sa mohlo zaoberať porovnávaním významu textov a autorov vo

¹ TOMIŠ, Karol: *Maďarská literatúra v slovenskej kultúre I. (1860–1918)*. Bratislava, Veda – ÚSVL SAV 2000.

Prekladateľské osobnosti

východiskovej a cieľovej kultúre, resp. otázkou reprezentatívnosti preložených diel z pohľadu vývinu východiskovej literatúry; ďalej odhliadneme aj od recepčného prístupu, ktoré by mohlo rozoberať aspekty prijímania jednotlivých textov alebo autorov.² Príspevok sa venuje jednej zo zložiek recepčného procesu: aktivite prekladateľských osobností, čo vytvára ďalší, osobitný príbeh tohto fenoménu, vypovedajúci o nevyhnutnosti osobnej zaangażovanosti aktérov prenosu hodnôt inonárodnej literatúry. Títo prekladatelia majú za sebou hodnotné výsledky, v niektorých prípadoch aj významné úspechy, robia veľa pre sprostredkovanie súčasnej maďarskej literatúry aj organizačne, bez ich oduševnenej (a v honorároch za preklad málo sa odzrkadľujúcej) činnosti je recepcia maďarskej literatúry v slovenskej kultúre v poslednom desaťročí nepredstaviteľná.

Akýsi prechod alebo spojivo medzi prekladom spreď a po páde socialistického režimu predstavuje Karol Wlachovský, významný prekladateľ modernej maďarskej literatúry, činný už v 70. a 80. rokoch, organizátor vzájomných literárnych vzťahov.³ Od 90. rokov sa venoval prekladu viac okrajovo, no pokračoval v prekladaní Grendelových próz, postupne sa stal jeho „slovenským hlasom“, pretlmočil výber z poviedkovej tvorby *Cudná správa z vrcholu sna* (1998, Levice: LCA), romány *Einsteinove zvony* (1998, LCA), *Hromadný hrob pri New Honte* (2004, Bratislava: Kalligram), *Kráľ Matej v New Honte* (2005, Kalligram) a v spolupráci s Julianou Szolnokiovou aj autorovu esejistiku *Moja vlasť, Absurdistan* (1998, Kalligram). V posledných rokoch pracuje na preklade starších textov maďarskej prózy (Mikszáthových poviedok, z ktorých zostavil dva knižné súbory).

Preklad ďalšieho diela „newhontianskej“ trilógie Lajosa Grendela, románu *U nás v New Honte* (2002, Kalligram) sa viaže k Eve Kroupovej. Do slovenčiny presadila aj Nobelovou cenou ohodnotený román Imreho Kertésza *Bezsudovosť* (2000, Bratislava: Slovart).⁴ Kertész sa dostal na slovenskú literárnu scénu nie cez

² Literárnohistorické a recepčné hľadisko je spracované v nasl. štúdiách o téme: GÖRÖZDI, Judit: *Kifélé is érthetően prezentált értékek*. Magyar Lettre Internationale. Roč. 16, 2006, zima, č. 63, s. 62–65; Táž: *Adás-vétel*. Kalligram, roč. 16, 2007, č. 3, s. 47–57; Táž: *A kortárs magyar próza szlovák recepciója (Závada Pál, Kertész Imre, Nádas Péter)*. In: Józán, Ildikó – Jeney, Éva (Eds.): *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*. Budapest, Balassi 2008, s. 170–192. Srov. ešte: BENYOVSZKY, Krisztián: *Fordítottan. Magyar művek szlovák nyelven*. In Bernáth Árpád - Bombitz Attila (eds.): *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*. Szeged, Grimm Könyvkiadó 2003, s. 33–49.

³ O činnosti Karola Wlachovského pozri: WLACHOVSKÝ, Karol: *Köztes szerepben. Párbeszéd a magyar és a szlovák irodalommal – közös dolgainkról*. Budapest: Ister, 2001, ako súčasť tejto publikácie súhrnná štúdia: ŽILKA, Tibor: *Karol Wlachovský műfordítói munkássága*, s. 265–267; GÖRÖZDI, Judit: *A magyar irodalom tolmácsa. Interjú Karol Wlachovskyyval*. Új Szó Könyvjező, roč. 5, 2006, č. 9, s. 10–13.

⁴ BENYOVSZKY, Krisztián: *Margináliák a Sorstalanság szlovák fordításához*. Új Szó Könyvjező, roč. 56, 13. 2. 2003, s. 4.

zvyklé kanály, ktoré sledujú recepciu diela vo východiskovej kultúre,⁵ vydavateľstvo Slovart podnikol k uverejneniu *Bezосudovosti* pravdepodobne svetový úspech knihy a nie systematický zámer vydávať maďarskú literatúru.

Väčšinu Kertészových diel ináč preložila Juliana Szolnokiová, ktorá sa Maďarskej literatúre začala venovať až od polovice 90. rokov. V jej preklade vyšiel výber z Kertészovej esejistiky pod názvom *Vyhnaný jazyk* (2002, 2003, Kalligram), ktorý vzbudil ohromujúcu pozornosť aj vďaka načasovaniu vydania tesne po udelení Nobelovej ceny autorovi. Preložila aj Kertészove prózy *Kaddiš za nenarodené dieťa* (2003, Kalligram), *Likvidácia* (2004, Kalligram). K jej výnimočným výkonom patrí citlivý a presný preklad Nádasovho románu *Kniha pamätí* (2004, Kalligram), za ktorý dostala prémii prekladateľskej Ceny Jána Hollého. Dramatik Silvester Lavrik pokladá túto prekladovú prácu dokonca za dôkaz vyspelosti slovenského jazyka: „Sympatickým spôsobom opäť raz dokázala oprávnenosť predpokladu, že slovenčina je jazyk disponujúci výrazovými prostriedkami zodpovedajúcimi nárokom náročne komponovaného textu.“⁶ Pretlmočením Nádasovho rozprávania sa Juliana Szolnokiová zaoberala aj v trilógii *Paralelné príbehy* (2009, Kalligram), ktorá uzrela svetlo sveta ako prvý cudzojazyčný preklad tohto rozsiahleho titulu. Do slovenčiny presadila eseje Györgya Konráda *Masky sa vracajú* (1995, Kalligram) a Árpáda Göncza *Karpaty a príľahlý vesmír* (1999, Kalligram) a aj ďalšie súčasné maďarské prózy: román *Si Žid?* (2006, Kalligram) Gábora Németha, román *Pokoj* (2009, Slovart) Attilu Bartisa. Posledné práce tejto produktívnej prekladateľky, ktoré završujú zároveň jej prekladateľskú tvorbu (vyšli cca. dva mesiace pred jej smrťou), sú slovenské verzie Esterházyho textov: *Pomocné slovesá srdca* (2009, Kalligram) a *Žiadne umenie* (2009, Kalligram).

Medzi prekladateľské osobnosti, ktoré začali tvoriť pred politickými zmenami a pokračovali v práci aj po nich, patrí aj priskoro zosnulá Katarína Kráľová. V druhej polovici 90. rokov preložila výber z esejí Miklósa Mészölya *Domov a svet* (1995, Kalligram), román Alaine Polcz *Žena na fronte* (1996, Kalligram), román Pétera Nádas *Koniec rodinnej ságy* (1999, Kalligram). Nie je zanedbateľná jej prekladateľská činnosť v oblasti historiografie, politológie a literárnej vedy, ktorou sa v rámci tohto prehľadu nezaobráme.

Kým predchádzajúci prekladatelia sa venovali prekladu dramatického textu iba výnimočne (ak vôbec), v prípade Petra Kováča, predstaviteľa akejsi medzigenerácie prekladateľov, je to opačne. Zo súčasných maďarských prozaických textov preložil výber z Nádasovej esejistiky publikovaný v knihe *Hamlet je slobodný* (1999, Kalligram) a román Évy Bánki *Mesto dažďa* (2006, Kalligram), význam jeho činnosti sa však črtá predovšetkým v oblasti drámy: pretlmočil Nádasove hry,

⁵ Pozri BENYOVSZKY, Krisztián: *Holocaust jelenidőben. Kertész Imre szlovák recepciójáról*. Új Szó Könyvjelző, roč. 56, 16. 1. 2003, s. 4; GÖRÖZDI, Judit: *Recepcia tvorby Imre Kertésza doma a v zahraničí*. Slovak Review, roč. 13, 2004, č. 2, s. 144–153.

⁶ LAVRIK, Silvester: *Poznámky k Nádasovej Knihe pamätí*. Pravda, 15. 1. 2005, s.11.

Prekladateľské osobnosti

ktoré boli vydané v knihe *Upratovanie* (2003, Kalligram) spolu s autorovými esejami o divadle. K jeho menu sa viaže preklad viacerých drám z antológie *Maďarská dráma* (2007, Bratislava: Divadelný ústav), konkrétne preklad *Denníka zvodcu* Andrása Nagya, *Štvrtej brány* Pétera Kárpátiho, *Vzbury anjelov* Andora Szilágyiho.

Peter Macsovszky prekladá vo všetkých literárnych druhoch, zo staršej prózy aforistické zbierky Sándora Máraiho (*Kniha bylíniek a Nebo a zem*), zo súčasnej maďarskej dramatiky Hamvaiho hru *Sezóna katov* a Forgáčovu hru *Kľúč*. Významné sú jeho preklady z poézie, lebo súčasná maďarská poézia je v slovenskej kultúre málo prítomná, dôvodom je pravdepodobne nedostatok prekladateľských kapacít pre túto oblasť. Macsovszky po slovensky knižne publikoval minimalistické básne Mártona Koppány *Náhoda nie je metóda* (2000, Bratislava: Drewo a Srd), výber z poézie dunajskostredského maďarského básnika Lászlóa Baraka *Retúr do pekla* (2006, Kalligram), z výrazných formovateľov súčasnej maďarskej poézie preložil texty Imreho Oravecza, ktoré vydal v zbierke *Socha odpočinku* (2006, Levoča: Modrý Peter).

Generačne najmladšiu, ale už i knižnými prekladmi skúsenú skupinu prekladateľiek tvoria osobnosti, ktorých činnosť sa formovala okolo prípravy antológie zo súčasnej maďarskej krátkej prózy, publikovanej vydavateľstvom Drewo a Srd pod názvom *Podsvätie – Hung(a)ry kitchen* v roku 2004 a tiež prípravou maďarského čísla časopisu *Revue svetovej literatúry* v tom istom roku. Zostavovateľkou týchto výberov bola Renáta Deáková, spolupracovníčky: Jitka Rožňová, Gabriela Magoová, Eva Andrejčáková.

Renáta Deáková sa dostala do povedomia slovenskej kultúrnej verejnosti predovšetkým svojimi jedinečnými prekladmi súčasnej maďarskej románovej tvorby. Svojím prvým knižným prekladom románu Pála Závadu *Jadvigin vankúšik* (1999, Kalligram) si vyslúžila slovenskú prekladateľskú Cenu Jána Hollého. Podarilo sa jej v ňom vytvoriť slovenskojazyčný variant miešanej jazykovej a kultúrnej identity originálu. O tomto prekladateľskom výkone sa spisovateľ Pavel Vilikovský vyjadroval nasledovne: „...ide o mimoriadne vydarený preklad, o samostatný a celistvý jazykový výkon, ktorý nám nielenže nepripomína, ale priam bráni uveriť, že niekde inde, v inom rečovom a kultúrnom prostredí jestvuje akýsi prototext či vzor toho, čo čítame – zdá sa nám, že dielo sa mohlo zrodiť, zhmotniť jedine v tejto podobe.”⁷ Próza Alfonza Talamona *Samuel Borkopf: Mojim priateľom z predtrianonskej krčmy* (2001, Kalligram) prekladateľku postavila pred úlohu pretlmočenia v slovenskej pôvodnej tvorbe neprezentného nostalgicky archaizujúceho jazyka. Romány slávneho postmodernistu Pétera Esterházyho *Harmonia caelestis* (2005, Kalligram) a *Opravené vydanie* (2006, Kalligram, preklad ocenený prémiou Ceny Jána Hollého) ju inšpirovali k vytvoreniu slovenských paralel deštruktívnych jazykových hier, s ktorými maďarská próza už dlhšie experimentuje.

⁷ VILIKOVSKÝ, Pavel: *Vážené dámy, vážení páni, milí priatelia...* Os, 2000, č. 3, s. 67–68.

Preložila aj prózu Pétera Zilahyho *Posledná žirafa v okne* (2008, Kalligram). Paralelne prekladala pre divadelné potreby drámy súčasných maďarských autorov: *Portugáliu* Zoltána Egressyho, *Verejného nepriateľa* Istvána Tasnádiho. Slovenská verzia hry Jánosa Háyhó *Šteňa* bola časopisecky publikovaná.⁸

Pri Renáte Deákovovej treba spomenúť aj jej editorskú-organizačnú a sprostredkovateľskú činnosť medzi maďarskou a slovenskou literatúrou. Okrem zostavenia vyššie spomínaných výberov spolupracovala na príprave webovej antológie európskej literatúry Babelmatrix (www.babelmatrix.org), o šírenie súčasnej slovenskej literatúry v Maďarsku sa zaslúžila zostavením reprezentatívneho bloku poézie a prózy pre literárny časopis *Magyar Lettre Internationale*.⁹ Je iniciátorkou pravidelného prekladateľského seminára slovenských prekladateľov maďarskej literatúry, uskutočnených v Prekladateľskom dome (Magyar Fordítóház) v Balatonfürede, ktorý sa venuje problematike prekladu súčasnej maďarskej literatúry, najmä otázkam preložitelnosti rôznorodých deštruktívnych jazykových riešení východiskových textov, ku ktorým v súčasnej slovenskej literatúre – ako v materiáli, predstavujúcom umelecké spracovanie myslenia o jazyku – nie sú k dispozícii obmeny.

Ako odborníčka na slovenskú literatúru a slovenské preklady inojazyčných literárnych textov na príprave webovej antológie Babelmatrix spolupracovala aj ďalšia prekladateľka maďarskej literatúry Gabriela Magová. Okrem časopisecky alebo v antológiách uverejnených prekladov prózy Miklósa Mészölya, Györgya Spiróho, Andrása Cserna-Szabóho pravidelne prekladá aj poéziu najmä pre antológiu festivalu *Ars Poetica* (Krisztína Tóth, Judit Ágnes Kiss, András Gerevich). Poézii Krisztiny Tóth sa venovala aj hlbšie, knižný výber z autorkinej tvorby v slovenskom podaní Gabriely Magovej stojí pred vydaním. Za svoj prvý knižný preklad textu Györgya Dragomána *Biely kráľ* (2008, Kalligram), v ktorom sa jej podarilo vytvoriť autentickú slovenskú podobu dynamického detského monológu rozprávača románu, plného svojských asociačných presahov, ktorú príznačkovala i neštandardnou kauzálno-logickou vetnou stavbou, bola ocenená prémieou Ceny Jána Hollého.

Podobne voľne sa pohybuje v prekladateľskej práci medzi rôznymi literárnymi druhmi Jitka Rožňová. V antológiach festivalu *Ars Poetica* boli uverejnené jej básnické preklady poetky Katalin Ladik, Endreho Szkárosiho, Krisztiny Tóth, v časopise *Revue svetovej literatúry* Otta Tolnaiho. Pre rôzne literárne periodiká a antológiu *Podsvätie* prekladala prózy Miklósa Mészölya, Kornéla Hamvaiho, Endreho Kukorelyho, Pétera Zilahyho, Krisztiána Grecsóho, Pétera Esterházyho. Knižne publikovala poviedky Dezsóho Monoszlóho *Päť ročných období lásky* (2001, Bratislava: AB-Art) a román maďarského postmodernistu Endreho Kukorelyho *Údolie víl* (2006, Kalligram). Zo súčasnej maďarskej dramatickej tvorby

⁸ *Revue svetovej literatúry*, roč. 40, 2004, č. 3–4, s. 39–68.

⁹ *Magyar Lettre Internationale*, roč. 16, 2006, zima, č. 63.

Prekladateľské osobnosti

preložila pre divadelné potreby hry *Faidra fitness* Istvána Tasnádiho, *Projekt Frankeštein* autorskej dvojice Kornéla Mundruczóho a Yvett Bíró a *Kráľovnú zákuskov* Bélu Pintéra.

Ďalšia mladá prekladateľka, ktorá je činná na poli sprostredkovania súčasnej maďarskej prózy v slovenskej kultúre, je Eva Andrejčáková, citlivá stylistka a autorka duchaplných prekladov prozaických textov, založených na jazykových hrách z hovorového jazyka. K jej menu sa viažu slovenské verzie kratších poviedok Lászlóa Darvasiho, Attilu Balázsa, Gergelya Péterffyho, Szilárda Podmanického a Zsuzsi Forgách z antológie *Podsvätie*. Do slovenčiny preložila aj románovú trilógiu Lászlóa Mártona *Bratstvo* (2007, Kalligram), ktorá predstavuje jej zatiaľ jediný knižný preklad.

Recepčný proces inonárodnej literatúry ovplyvňuje v každom recepčnom období mnoho faktorov. Okrem všeobecných kultúrnych vzťahov daných národov, literárnej tradície (ne)záujmu o inonárodnú literatúru a jej estetickej inšpiračnej sily sú to aj inštitucionálne podmienky (vydavateľské možnosti, grantové a štipendijné systémy podporujúce umelecký preklad) a nie v poslednom rade aj osobné iniciatívy a angažovanosť vydavateľov, redaktorov, prekladateľov. Tento príspevok mal snahu krátko zosumarizovať fakty slovenskej recepcie súčasnej maďarskej literatúry cez činnosť prekladateľov, ktorí sa výrazne podieľajú na formovaní charakteru a estetickej hodnoty prenosu z východiskovej súčasnej maďarskej literatúry do slovenskej kultúry.

